

ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ และหนทางพ้นทุกข์ตามแนวคิด พุทธศาสนาระดับโลกียะ ในบทละครนอก เรื่อง สังข์ทอง และควาวี

พัชรินทร์ บุรณะกร^๑

บทคัดย่อ

บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง และ ควาวี ได้นำเสนอแนวคิดพุทธศาสนา เรื่องทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ และทางพ้นทุกข์ โดยนำเสนอเรื่องทุกข์ ทั้งทุกข์กาย ทุกข์ใจ และทุกข์กายที่เกิดขึ้นพร้อมกับทุกข์ใจ ซึ่งมีเหตุแห่งทุกข์มาจากการที่ต้องพลัดพรากจากกัน จากการกระทำของมนุษย์ ซึ่งวิเคราะห์ตามหลักปฏิจกสมุปบาทพบว่ามนุษย์ที่ก่อทุกข์แก่ผู้อื่นนั้น เกิดจากอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน เป็นตัวทำให้เกิดเวทนา สังขาร และภพ คือการคิดและกระทำการอันไม่ตีต่อผู้อื่น ตัวละครที่ก่อทุกข์แก่ผู้อื่นนั้นเวียนว่ายอยู่ในวงจรแห่งทุกข์ทั้งก่อทุกข์แก่ตนเองและขยายขอบเขตของทุกข์ไปยังผู้อื่นด้วย หนทางพ้นทุกข์ที่บทละครนอกนำเสนอคือ การพ้นทุกข์ด้วยความมานะพยายาม ด้วยความซื่อสัตย์ ด้วยการให้อภัย

บทละครนอกทั้ง ๒ เรื่อง คือ สังข์ทอง และ ควาวี อันมีผู้สันนิษฐานว่ามีที่มาจากปัญญาสชาดกนี้ ได้นำเสนอแนวคิดทางพุทธศาสนาไว้อย่างเด่นชัด และนำเสนอด้วยกลวิธีของงานเขียนบันเทิงคดีที่ทำให้ผู้อ่านรู้สึกเพลิดเพลินไปกับเรื่องราว แต่ขณะเดียวกันก็ได้รับสาระความรู้อันเป็นประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตไปด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่าบทละครนอกจึงเป็นวรรณคดีที่สืบทอดวัฒนธรรมชาดกจากปัญญาสชาดกทั้งกลวิธีนำเสนอแนวคิดทางพุทธศาสนาและแนวคิดทางพุทธศาสนาในระดับเบื้องต้นได้อย่างชัดเจน

^๑ หัวหน้าสาขาวิชาภาษาและวัฒนธรรมไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

Suffering in Buddhism on “Lakhon Nok” story “Sangthong” and “Kawi”

Patcharin Buranakorn^๑

Abstract

The study reveals that “Sangthong” and “Kawi” present the Buddhist dharma of suffering, cause of suffering and the way leading to the end of suffering. They show all types of suffering such as physical suffering, mental suffering and both physical and mental suffering at the same time. The causes of the suffering are the separation from the beloved and human act. According to the doctrine of pratītyasamutpāda, man make other suffered from Avidyā, Vedanā and Upādāna which cause Vedanā, Sangskāras and Bhava. These are bad thought and act toward other. The characters that make other suffered stay in the cycle of sufferings of themselves and extend the suffering to others. In the Lakhon Nok’s play, the way to the end of suffering is to do with effort, faithfulness and forgiveness.

In summary, both “Sangthong” and “Kawi”, which were assumed the origin of Paṇḍita Jātaka, present obviously the Buddhist dharma and present with the technique of fiction for the purpose of reader’s entertainment. At the same time, readers also gain the beneficial information for life. Therefore Lakhon Nok is the literature inherits of the Paṇḍita Jātaka culture including technique to present Buddhist dharma and primary notion of Buddhism evidently.

^๑ Head of the Department of Thai Language and Culture, Faculty of Liberal Arts, Huachiew Chalermkiet University.

ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

สังคมไทยเป็นสังคมพุทธศาสนามาตั้งแต่เริ่มตั้งเป็นประเทศ ซึ่งได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนาแล้วไม่ต่ำกว่า ๗๐๐ ปี วรรณคดีไทยเป็นผลผลิตของสังคมไทย แต่งขึ้นโดยคนไทยซึ่งอยู่ใต้อิทธิพลของพุทธศาสนา วรรณคดีไทยจึงสะท้อนแนวคิดที่สอดคล้องกับหลักพุทธศาสนาไว้อย่างกลมกลืน วรรณคดีที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอแนวคิดพุทธศาสนาชัดเจนที่สุด คือ วรรณคดีชาดก ซึ่งมีผู้ศึกษาว่าเป็นที่มาของวรรณคดีไทยหลายเรื่อง ซึ่งจะเห็นว่าวรรณคดีไทยหลายเรื่องสอดคล้องแนวคิดพุทธศาสนาไว้อย่างชัดเจน

วรรณคดีชาดกเป็นวรรณคดีที่นำเสนอเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่ได้กระทำความดี สังสมบุญบารมีในแต่ละชาติ เพื่อให้อานิสงส์ของบุญบารมีที่กระทำให้บรรลุโพธิญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าต่อไป การนำวรรณคดีชาดกมาดัดแปลงเป็นวรรณคดีบทละครซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่ต่างไปจากวรรณคดีชาดก แต่เค้าโครงเรื่องเดิมยังคงอยู่ ตัวละครยังพบอุปสรรคและใช้ความดิ้นรนและความมานะพยายามเพื่อเอาชนะอุปสรรคยังคงมีอยู่ จึงเกิดคำถามขึ้นว่า เมื่อวรรณคดีชาดกซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อสั่งสอนผู้อ่าน เพื่อให้ผู้อ่านเห็นตัวอย่างของการทำดีทำชั่วและการประสบเคราะห์กรรมของตัวละคร มาเปลี่ยนเป็นวรรณคดีบทละครซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้อ่านเกิดความเพลิดเพลินนั้น แนวคิดสำคัญในทางพุทธศาสนาที่อยู่ในเรื่อง ยังคงอยู่เช่นเดิมหรือไม่ บทละครนอกซึ่งมีที่มาจากวรรณคดีชาดก ยังคงสื่อความหมายในทางพุทธศาสนาอยู่หรือไม่ หากยังสื่อสารอยู่ สื่อสารแนวคิดพุทธศาสนาประเด็นใดบ้าง

วรรณคดีบทละครที่มีเรื่องราวที่มาจากวรรณคดีชาดกที่ชัดเจนที่สุดคือ “บทละครนอก” บทละครนอกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ๒ เรื่อง ได้แก่ สังข์ทอง และควาย ซึ่งมีผู้สันนิษฐานว่ามีที่มาจากนิทานในปัญญาสาชดก เรื่อง สุวรรณสังข์ชาดก และพหุลาคาวีชาดก ดังที่อธิบดีกรมศิลปากร^๑ กล่าวถึงตำนานบทละครนอกไว้ว่า

^๑ พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. **บทละครนอก**. (พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : ศิลปบรรณาคาร, ๒๕๔๕), หน้าคำนำ.

“เรื่องละคร ๖ เรื่อง ที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ เดิมเป็นนิทานในนิบาตชาดกบ้าง นิทานในปัญญาสชาดกบ้าง เป็นนิทานในพื้นที่เมืองมาแต่โบราณบ้าง บางเรื่องเชื่อถือกันว่าเป็นเรื่องจริง ดังเช่นเรื่องสังข์ทอง อันเป็นนิทานในปัญญาสชาดก เรียกว่า สุวณณสังข์ชาดกนั้น พวกชาวเมืองเหนืออ้างว่า เมื่อทุ่งยั้งเป็นเมืองท้าวสามนต์ ยังมีลานศิลาแห่งหนึ่งว่าเป็นสนามกลีบบนของพระสังข์อยู่ไม่ห่างวัดพระมหาธาตุนัก ที่ในวิหารหลวงวัดมหาธาตุ ฝาผนังก็เขียนเรื่องสังข์ทอง เป็นฝีมือช่างครั้งกรุงเก่า ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้”

บทละครนอกฉบับที่มีชื่อเสียงที่สุดและมีผู้นำมาเล่นมากที่สุดคือ บทละครนอกในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย การศึกษาแนวคิดพุทธศาสนาในบทละครนอกฉบับนี้จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาค้นคว้า และเมื่อพิจารณาเรื่องราวในบทละครนอก ๒ เรื่อง คือ สังข์ทอง และควาวินั้น เป็นเรื่องราวของมนุษย์ที่ยังคงเวียนว่ายในวัฏสงสาร ตัวละครที่เคยเป็นพระโพธิสัตว์ในวรรณคดีชาดกได้กลายเป็นพระเอกของเรื่องในวรรณคดีบทละคร แนวคิดพุทธศาสนาในวรรณคดีบทละครจึงน่าจะเป็นแนวคิดในระดับโลกิยะ ที่เป็นระดับเดียวกับผู้อ่าน ไม่ใช่ระดับที่มุ่งไปสู่ความหลุดพ้น และตัวละครในบทละครนอกมักต้องประสบทุกข์จนต้องใช้ความมานะพยายามในการเอาชนะความทุกข์ ผู้เขียนจึงสนใจศึกษาหาเหตุแห่งทุกข์และการหลุดพ้นทุกข์ในระดับโลกิยะจากบทละครนอกในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เรื่อง สังข์ทอง และควาวิน

จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

เพื่อศึกษาทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ และทางพ้นทุกข์ตามแนวคิดพุทธศาสนาระดับโลกิยะจากบทละครนอกในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เรื่อง สังข์ทอง และควาวิน

คำถามสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

บทความนี้มุ่งตอบคำถามว่า เมื่อวรรณคดีชาดกซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อสั่งสอนผู้อ่าน ได้รับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการนำเสนอเป็นวรรณคดีบทละครซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้อ่านเกิดความเพลิดเพลินแล้วนั้น แนวคิดสำคัญในทางพุทธศาสนาที่อยู่ในเรื่อง ยังคงสื่อสารอยู่เช่นเดิมหรือไม่ หากยังสื่อสารอยู่ สื่อสารแนวคิดพุทธศาสนาด้วยกลวิธีใดและประเด็นใดบ้าง

สมมุติฐานของการศึกษาค้นคว้า

บทละครนอกในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เรื่อง สังข์ทอง และควาวิ สืบทอดวิวัฒนาการมาจากการนำเสนอแนวคิดพุทธศาสนาเรื่อง ทูกข์ เหตุแห่งทูกข์ และทางพ้นทูกข์ ระดับโลกียะ ไว้ในเรื่อง

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

ศึกษาบทละครนอกในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จำนวน ๒ เรื่อง ศึกษาเฉพาะตอนที่ปรากฏเป็นบทละครนอกเท่านั้น ได้แก่

๑. สังข์ทอง : ตั้งแต่กำเนิดพระสังข์ ถึงตอนที่ท้าวศิวมิลตามพระสังข์
๒. ควาวิ : ตั้งแต่ท้าวแสนนุราชหานางผมหอม ถึงพระควาวิรบกับไวยทัต

ประโยชน์ที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า

ชี้ให้เห็นวิวัฒนาการสืบทอดกลวิธีและแนวคิดสำคัญทางพุทธศาสนาจากวรรณคดีชาดกสู่วรรณคดีบทละคร อันเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เข้าใจสารที่วรรณคดีเรื่องนั้นสื่อมายังผู้อ่านได้ลึกซึ้งขึ้น

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

ทูกข์ หมายถึง ความรู้สึกไม่สบายกาย ไม่สบายใจ สภาพที่ทนอยู่ได้ยาก ในบทความนี้มุ่งศึกษาความทุกข์ในอริยสัจ ๔ อันได้แก่ สภาพที่ทนอยู่ได้ยาก เกิดความลำบาก และไม่สามารถจะทนอยู่ได้ทั้งทางกายและทางใจ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.

ปยุตโต), ๒๕๔๖: ๘๐) ทุกข์ทางกาย คือ สภาพร่างกายที่เกิดความลำบาก ความเจ็บปวด ความไม่สบาย ทุกข์ทางใจ คือ ความรู้สึกทุกข์ระทมใจ ความก่อกวนใจ ความวิตกกังวล และความคับข้องใจ

โลกิยะ หมายถึง เรื่องราวที่เกี่ยวกับโลก ทางโลก เนืองในโลก เรื่องราวของชาวโลก การดำรงชีวิตของมนุษย์ที่ยังเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร

แนวคิดพุทธศาสนา หมายถึง สาระหรือข้อคิดสำคัญของเรื่องที่ตรงกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา นั่นคือผู้แต่งได้นำเอาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า นำเสนอไว้ในเรื่อง

ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ และทางพ้นทุกข์ตามแนวคิดพุทธศาสนาระดับโลกิยะ ในบทละครนอก เรื่อง สังข์ทอง และ คาวี

จากการศึกษาบทละครนอกเรื่อง สังข์ทอง และคาวี นั้น พบว่าชีวิตของตัวละครในเรื่องล้วนแล้วแต่ประสบทุกข์ต่าง ๆ นานา ด้วยเหตุแห่งทุกข์ที่ต่างกันไป แต่ตัวละครเหล่านั้นโดยเฉพาะตัวละครเอก ได้ใช้ความดีและความมานะพยายามของตนจนประสบความสุขได้ในที่สุด แนวคิดเรื่องทุกข์อันเป็นแนวคิดสำคัญทางพุทธศาสนาได้รับการนำเสนอผ่านเรื่องราวของตัวละครในบทละครนอก ดังต่อไปนี้

๑. ทุกข์

คำสอนเรื่องความทุกข์เป็นคำสอนอันสำคัญในพุทธศาสนาเป็นคำสอนที่มุ่งให้มนุษย์เข้าใจในทุกข์ เพื่อหาหนทางในทางดับทุกข์ คำว่า “ทุกข์” มีความสำคัญและมีบทบาทมากในพุทธธรรม มีปรากฏในหลักธรรมสำคัญ ๆ เช่น ไตรลักษณ์ อริยสังขปฎิจสมุปบาท

ตัวละครในบทละครนอกเรื่อง สังข์ทอง และคาวีนั้นประสบทุกข์ บ้างเกิดทุกข์ใจ บ้างเกิดทุกข์กาย บ้างเกิดทั้งทุกข์กายและทุกข์ใจ ได้แก่ปัญหาต่าง ๆ ที่ตัวละครประสบที่ทำให้เกิดความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ และความวิตกกังวล เป็นภาวะที่ตกอยู่ในการบีบคั้น กดดัน ขัดแย้ง มีความบกพร่อง ขาดแก่นสาร ไม่พึงพอใจ อารมณ์ในจิตคือความโศกเศร้า ภาวะทุกข์ที่มนุษย์ประสบนั้นหากเกิดภาวะความทุกข์

กายไม่ทุกข์ใจ ทุกข์กายและความทุกข์ใจเกิดร่วมกัน แต่แม้ไม่ทุกข์กายก็อาจเกิดความทุกข์ใจได้ ดังนั้นภาวะในจิตใจจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ทำให้มนุษย์รู้สึกเป็นทุกข์

๑.๑ ทุกข์กาย

ภาวะทุกข์กายคือภาวะที่ประสบความยากลำบากในการดำรงอยู่ แต่ไม่รู้สึกทุกข์ใจ คือไม่ได้รู้สึกเป็นทุกข์กับภาวะยากลำบากของตน ตัวอย่างเรื่อง สังข์ทอง เมื่อนางรจนาและเจ้าเงาะถูกขับออกจากพระราชวังไปอยู่กระท่อมปลายนา ช่วงแรกนางรจนาก็รู้สึกลำบาก ดังความว่า

“ครั้นถึงกระท่อมทับที่อยู่ แลดูสมเพชเป็นหนักหนา
ไม่เคยเห็นเช่นนี้แต่เกิดมา ก็ไศกานั่งทรุดอยู่นอกชาน”

(สังข์ทอง : ๑๐๐)

แต่เมื่อปรับตัวได้นางก็ไม่ทุกข์กาย และครองรักอยู่กับพระสังข์ในรูปเงาะอย่างมีความสุข ดังความว่า

“เมื่อนั้น รจนาเยาวยอดเส่นหา
นั่งแนบแอบองค์มีस्ता จำนรรจาพาที่ซึ้ง
ที่ทุกข์ร้อนผ่อนผันบรรเทา นงเยาว์ยิ้มเหาะหัวเราะทริก”

(สังข์ทอง : ๑๐๖)

ดังนั้นภาวะทุกข์กายที่มนุษย์ประสบจะขจัดไปได้ง่ายหากไม่มีความทุกข์ใจร่วมด้วย

๑.๒ ทุกข์กายและทุกข์ใจ

ภาวะการทุกข์กายและทุกข์ใจมักเกิดกับตัวละครฝ่ายดี ซึ่งมีตัวละครฝ่ายร้ายเป็นผู้ก่อทุกข์ให้เกิดขึ้น ความทุกข์กายที่ตัวละครประสบคือ ตัวละครเคยมีชีวิตอย่างสุขสบาย แต่ต้องถูกเนรเทศออกจากวังไประหกระเหินในป่า ต้องพบกับศัตรูที่จ้องเอาชีวิต เช่น ยักษ์ เป็นต้น

เรื่อง *สังข์ทอง*

มเหสีจันทเทวี เคยมีชีวิตอย่างสุขสบายในพระราชวัง เมื่อคลอดลูกเป็น หอยสังข์ จึงถูกขับออกจากวัง ไปขออาศัยอยู่ในกระท่อมตายาย มีชีวิตเปลี่ยนแปลง ไปจากเดิมนางจึงเกิดความทุกข์กาย รวมกับความทุกข์ใจที่ถูกสามีขับไล่ แต่ต่อมาเมื่อนางปรับตัวเข้ากับ ความทุกข์กายได้แล้ว ได้พบพระสังข์บุตรของนางที่อยู่ในหอยสังข์ นางก็คลายความทุกข์ใจ แต่แล้วท้าวยศวิมลก็ให้ทหารมาพาพระสังข์ไปจากนาง และยิ่งทุกข์ใจมากขึ้นเมื่อพระสังข์ถูกจับตวงน้ำ อากาการทุกข์ใจของนางนั้นสาหัสกว่า ความทุกข์กายที่นางประสบในเริ่มแรก ดังความว่า

<i>“นางท่อมทอดกายสยายเกศ</i>	<i>ชลเนตรแฉวงถึงหลังไหล</i>
<i>พอคุดทวนหัวแม่หนักใจ</i>	<i>อัศจรรย์หัวนไหวแต่ในตง</i>
.....
<i>แม่ไม่ขออยู่จะสู้ม้วย</i>	<i>จะตายตามไปด้วยพระลูกข้า</i>
<i>ครวญคร่ำทางรำพรรณนา</i>	<i>โศกานนึ่งไม่ตึงกาย”</i>

(สังข์ทอง : ๔๖)

ต่อจากนั้นตลอดทั้งเรื่องนางก็ไม่เคยมีความสุขเลยมีแต่ทุกข์เวทนาในใจที่ต้องพลัดพรากจากลูก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความทุกข์กายที่มนุษย์ประสบนั้น สามารถผ่อนไปหมดไปได้โดยง่าย แต่ความทุกข์ใจนั้นคงอยู่ในใจอย่างยากที่จะจัดไปได้โดยง่าย เนื่องจากมนุษย์มีความผูกพันรัก อันเป็นเหตุให้ทุกข์จากรักและผูกพันในรักที่ตนมี

ความทุกข์กายที่เกิดร่วมกับความทุกข์ใจจึงเป็นทุกข์ที่หนักหนาสาหัสที่มนุษย์ต้องเผชิญด้วยจิตใจที่กล้าหาญเพื่อให้ผ่านพ้นไปให้ได้

๑.๓ ทุกข์ใจ

แม้ตัวละครจะมีได้ประสบกับความยากลำบากทางกาย ตัวละครมีชีวิต และความเป็นอยู่อย่างสุขสบาย แต่ตัวละครก็ประสบทุกข์ที่ดูเหมือนจะหนักหนาสาหัสกว่าความทุกข์ทางกาย นั่นคือ ความทุกข์ทางใจ ซึ่งเป็นความทุกข์ที่ถูกผู้อื่นทำให้ทุกข์ และทุกข์ที่เกิดขึ้นเพราะจิตใจตนเอง ซึ่งจะแยกวิเคราะห์เป็นตัวละครฝ่ายดีและฝ่ายร้าย ดังนี้

๑.๓.๑ ความทุกข์ใจของตัวละครฝ่ายดี

ตัวละครฝ่ายดีมักประสบความทุกข์ใจจากการที่ถูกตัวละครฝ่ายร้ายกระทำการกลั่นแกล้ง ตัวอย่างเรื่อง สังข์ทอง ท้าวยศวิมล ประสบความทุกข์ใจจากการที่พระองค์เชื่อคำโกหกของโหรที่รับค่าจ้างมาจากนางจันทาให้ทำนายว่า นางจันทาเหวี่ยงลูกเป็นหอยสังข์จะทำให้บ้านเมืองวิบัติต้องขับออกไปนอกเมือง พระองค์เชื่อโดยมิใช้สติพิจารณาไตร่ตรอง ทำให้เกิดความทุกข์ใจแก่ผู้อื่น และตัวพระองค์เอง ดังความว่า

“ครั้นถึงจึงทึ่งพระองค์ลง
ไอ้กรรมเราทำไว้ปางใด
บอกพลาทางทรงกันแสงให้
จะไกลกันไปแล้วนะแก้วตา

.....

อยู่ไปจะได้แค้นเคือง
พี่จะขาดใจม้วยด้วยเทวี
แสนสงสารนักด้วยรักใคร่
อยู่อยู่ดีดีเจ้าพี่เอ๋ย
บ้านเมืองจะยับต้องขับหนี
ไม่มีความผิดสักนิดเดียว
จะจากกันจันใดได้เฉยเฉย
ไม่รู้ตัวเลยจะจากกัน”

(สังข์ทอง : ๑๕)

ท้าวยศวิมลนั้น ต้องประสบทุกข์เนื่องจากการมิใช้สติพิจารณาเหตุที่เกิดและไม่ใช้สติไตร่ตรองว่าการเนรเทศนางนั้นสมควรหรือไม่ ตนเองจึงต้องทุกข์ใจที่เห็นคนรักต้องพลัดพรากจากตนและจากบ้านเมืองไป นับแต่วันที่ขับนางจันทาเทวีไป พระองค์ก็ไม่เคยสุขใจเฝ้าแต่คิดถึงนางและลูก ความสุขสบายในวังและการปรนนิบัติของนางจันทาก็ไม่ช่วยให้คลายทุกข์ใจไปได้

ความทุกข์ใจที่มนุษย์ประสบแม้จะสุขกาย แต่จะเห็นได้ว่าความสุขกายมิได้ช่วยให้ความทุกข์ใจคลายไป เช่นที่เมื่อทุกข์กาย แต่ไม่ทุกข์ใจ ความสุขใจช่วยให้ความทุกข์กายคลายไปได้ แต่ความทุกข์ใจนั้นความสุขใด ๆ ก็ช่วยให้ทุกข์คลายไปไม่ค่อยได้

๑.๓.๒ ความทุกข์ใจของตัวละครฝ่ายร้าย

ตัวละครฝ่ายร้ายมักประสบความสำเร็จจากจิตใจด้านร้ายของตนเอง ที่ถูกครอบงำด้วยกิเลส ตัณหา จนเกิด อวิชชา (จะกล่าวรายละเอียดในการวิเคราะห์ ข้อ ๒ เหตุแห่งทุกข์) ตัวละครฝ่ายร้ายจึงทุกข์ใจ และแปรความทุกข์ใจของตนเป็นการกระทำที่ไม่ดีต่อผู้อื่น จนความทุกข์แผ่ขยายออกไปยังผู้อื่นอีกมากมาย และตนเองก็ยังคงทุกข์ใจต่อเนื่องไม่รู้จบ ตัวละครบางตัวได้ชัยชนะจากการทำร้ายผู้อื่น แต่ก็สุขใจอยู่ไม่นาน เพราะมีความชั่วร้ายอยู่ในตัวจึงถูกรวมของตนลงโทษให้ต้องทุกข์ใจในตอนที่จบ

ตัวอย่างเรื่อง คาวี ท้าวสันนุราช หลงใหลผมหอมของนางจันท์สุดา จึงเกิดความทุกข์ใจใครจะได้นางมาเป็นเมีย ยายเฒ่าพศประสาทอาสาไปพานางมา ยายเฒ่าวางแผนเผาพระขรรค์คาวีจนคาวีตาย ลักพานางจันท์สุดามาให้ท้าวสันนุราช ท้าวสันนุราชทำอะไร นางจันท์สุดาก็ไม่ตกลงปลงใจด้วยท้าวสันนุราช จึงทุกข์ใจมาก หาทางเอาชนะใจนางทุกวิถีทาง จนคิดทำเสน่ห์ ดังความว่า

“พระกอดเข้าเจ้าจุกทุกข์ร้อน	นั่งนอนไม่หลับกระสับกระส่าย
คิดถึงนางเขวศร่ำเสียดาย	มุ่งหมายจะชมไม่สมคะเน
จำจะคิดแยบคายสายสน	หาหมอรู้เวทมนตร์ทำเสน่ห์
แก้ไขใช้ทางอุปเท่ห์	มิได้ด้วยเสน่ห์เอาด้วยกล”

(คาวี : ๔๑๔)

หลังจากทำเสน่ห์แล้วนางก็ยังไม่สนใจ ก็ยิ่งทุกข์ใจมากขึ้นจนถูกหลวิชัยซึ่งปลอมเป็นดาบสหลอกให้ท้าวสันนุราชชูปตัวในกองไฟ จนตายในกองไฟ

ความทุกข์ใจของท้าวสันนุราชนั้นเกิดจากจิตใจที่มักมากในกามตัณหาของพระองค์ ทั้งที่ตนก็อายุมากแล้วแต่ก็ยังตัดกิเลสไม่ได้ ความทุกข์ใจของพระองค์ส่งผลให้คิดลักพานางจนก่อทุกข์แก่คาวีและนางจันท์สุดา เมื่อได้นางจันท์สุดามาแล้วทุกข์นั้นก็ไม่หายไป จึงคิดหาทางขจัดทุกข์ในทางที่ผิดมากขึ้นเรื่อย ๆ จนต้องพบกับความตายในที่สุด

ตัวอย่างเรื่อง สังข์ทอง นางจันทา สนมของท้าวศรีวิมลมีความทุกข์ใจด้วย มีจิตอิจฉาริษยา นางจันท์เทวีเมียของท้าวศรีวิมล ว่าจ้างให้ไพร่ทำนายว่านางจันท์เทวีคลอดลูกเป็นหอยสังข์นั้นเป็นกาลที่ต้องขับไล่นางไป เมื่อนางจันท์เทวีถูกขับไล่ไปแล้วนางก็ไม่หายทุกข์ใจ เนื่องจากท้าวศรีวิมลยังไม่คลายรักจากนางจันท์เทวี และนางอยากได้ตำแหน่งเมียซึ่งท้าวศรีวิมลไม่แต่งตั้ง ดังความว่า

“เมื่อนั้น	จันทาตัวเชียวจะเป็นใหญ่
ยังไม่เหมือนจิตที่คิดไว้	มุงมาดหมายใจอยู่ไปมา
จึงเรียกลูกสาวใช้เข้าในห้อง	ปรองดองตรองตรึกปรักษา
จะคิดฉันทไฉน	ให้ข้าสมจิตที่คิดปอง
ลอยเมฆเป็นเอกมเหสี	อย่าให้ใครมีเสมอสอง
พระฤาษายไม่วายตรึกตรอง	เศร้าหมองคะนึ่งคิดถึงเมีย”

(สังข์ทอง : ๒๖)

เมื่อนางไม่ได้ตั้งปรารถนา นางจึงทุกข์มากขึ้นและริษยามากขึ้นจนคิดทำร้าย นางจันท์เทวีและพระสังข์มากขึ้นไปอีก พร้อมกับการทำเสน่ห์ให้ท้าวศรีวิมลหลงรักนาง จนสั่งให้นำพระสังข์ไปถ่วงน้ำ ทุกข์ที่นางจันทายึดติดในตัณหา และความโลภทำให้นางขาดเมตตาต่อผู้อื่น ทำให้ทุกข์นั้นขยายตัวไปสู่ นางจันท์เทวี และพระสังข์มากยิ่งขึ้น เมื่อนางกำจัดทุกคนไปแล้วนางก็ยังประสบทุกข์อยู่เช่นเดิม จนกระทั่งเมื่อพระสังข์โตขึ้นได้ครองเมืองของท้าวสามนต์ พระอินทร์มาบอกให้ท้าวศรีวิมลไปรับลูกกลับมาเมือง นางจันทาก็ยิ่งทุกข์มากขึ้น และใช้เล่ห์กลจะไม่ให้ท้าวศรีวิมลไป จนพระองค์ไกรธและไล่ติงนางครวญนี้ นางยิ่งทุกข์ใจและทุกข์กายร่วมด้วย ดังความว่า

“เมื่อนั้น	นางจันทาเศร้าสร้อยละห้อยไห้
เจ็บปวดยับย้อยด้วยรอยไม้	น้ำตาไหลเป็นคราบอาบแก้มคาง
ความกลัวตัวสั่นนั่งง	พลัดตกอ้อมจันทร์ถึงชั้นล่าง
ลุกขึ้นเดินด่วนครวญคราง	กลับมาตำหนักนางทันใด”

(สังข์ทอง : ๑๙๐ - ๑๙๑)

ความทุกข์ใจของตัวละครฝ่ายร้ายมักเกิดจากจิตใจที่ถูกตีตรา และกิเลสเข้าครอบงำจนแปรเปลี่ยนทุกข์นั้นเป็นการทำร้ายผู้อื่น แต่ในที่สุดตนเองก็ยิ่งทุกข์หนักมากขึ้นจนต้องรับผลเป็นความทุกข์ใจที่มากยิ่งขึ้น ความทุกข์ใจของตัวละครฝ่ายร้ายนั้นนอกจากสอดคล้องกับคำสอนเรื่องทุกข์ในพุทธศาสนายังสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องกรรมด้วย ที่ว่าหากมนุษย์กระทำความดีย่อมได้รับกรรมดีหรือผลดีตอบแทน แต่หากมนุษย์ทำความชั่วย่อมได้รับกรรมชั่วหรือผลชั่วตอบแทน ดังที่ตัวละครฝ่ายร้ายในบทละครนอกเรื่องสังข์ทอง และควาวิไต้ประสบ

๒. เหตุแห่งทุกข์

๒.๑ การพลัดพรากจากกัน

เหตุแห่งทุกข์ในทางพุทธศาสนา มักกล่าวไว้เป็น ๓ ประการหลักที่ทำให้รู้สึกเป็นทุกข์คือ

๑. พลัดพรากจากสิ่งที่รัก	จึงเป็นทุกข์
๒. ประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก	จึงเป็นทุกข์
๓. บรรารณาสัตว์เดแล้วไม่สมปรารถนา	จึงเป็นทุกข์

เหตุแห่งทุกข์ของตัวละครในบทละครนอกนั้น มีเหตุแห่งทุกข์ประการหนึ่งมาจาก การพลัดพรากจากสิ่งที่รัก จึงเป็นทุกข์

เรื่อง สังข์ทอง

- ท้าวศรีวิมลขับไล่นางจันท์เหวและหอยสังข์ออกจากเมืองจึงต้องพลัดพรากจากกัน ทำให้เกิดความทุกข์ขึ้นแก่ผู้ที่ต้องพลัดพรากทั้งหมด
- พระสังข์ถูกถ่วงน้ำทำให้ต้องพลัดพรากจากแม่ ทั้งคู่จึงทุกข์โศกอย่างมากมาย
- พระสังข์หนีจากนางพันธุรัตน์เมื่อรู้ว่านางเป็นยักษ์ นางพันธุรัตน์จึงทุกข์โศกจากการพลัดพรากในครั้งนี้จนตรอมใจตาย

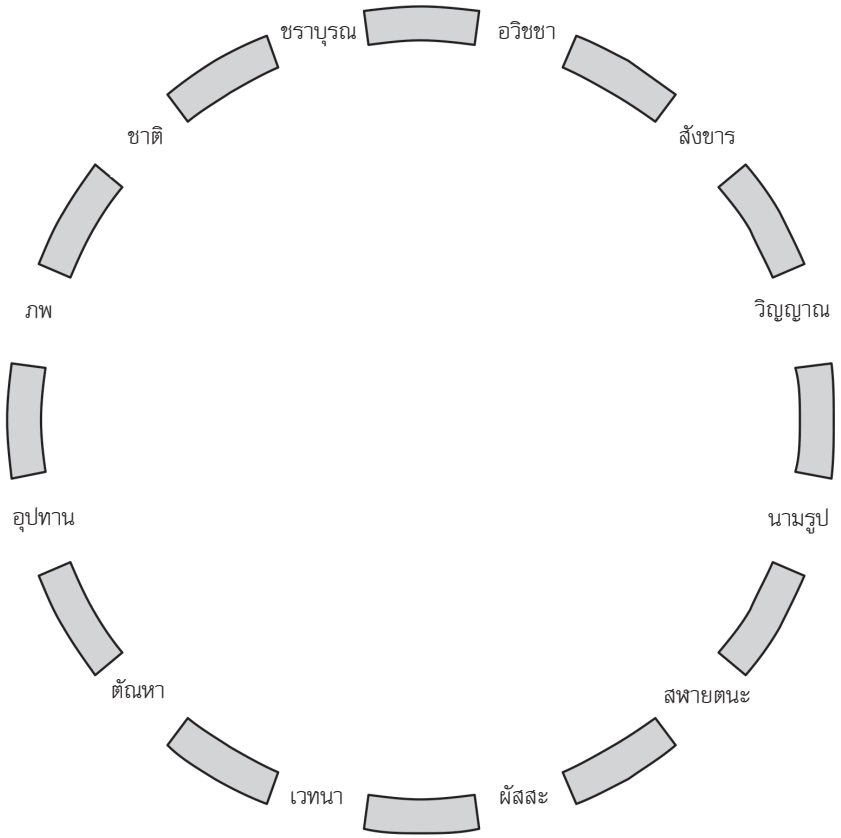
เรื่อง คาวี

- คาวีพลัดพรากจากนางจันท์สุดาเพราะแผนการของยายเฒ่าหัดประสาธ การพลัดพรากจากกันในครั้งนี้ทำให้ทั้งสองทุกข์โศกมาก

การพลัดพรากจากรักทั้งหมดนี้เกิดขึ้นเพราะมนุษย์นั้นรักและผูกพันต่อกัน เมื่อสิ่งที่ตนรักพลัดพรากจากไป รักและผูกพันที่มีจึงก่อความทุกข์ขึ้นในจิตใจ

๒.๒ การกระทำของมนุษย์

การกระทำของมนุษย์ในที่นี้หมายถึงการกระทำของตัวละครฝ่ายร้ายที่เริ่มต้นจากทุกข์ในใจตน ทุกข์นั้นถูกแปรเป็นการกระทำที่ทำร้ายผู้อื่น จนทุกข์นั้นขยายตัวไปสู่ตัวละครตัวอื่น ด้วยเหตุและปัจจัยจาก**อริชา** คือความหลงผิดในสิ่งที่ตนยึดมั่นถือมั่นว่าถูกต้อง ทุกข์ที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์เกิดขึ้นเป็นวงจรต่อเนื่องสัมพันธ์กันตามหลักปฏิจสมุปปาทในทางพุทธศาสนา พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวถึงหลักปฏิจสมุปปาทไว้ในพุทธธรรม (ฉบับเดิม) (๒๕๕๕ : ๘๙-๑๓๓) สรุปความได้ว่า **“ปฏิจสมุปปาทมีความมุ่งหมายเพื่อแสดงการเกิด-ดับของทุกข์ แสดงให้เห็นอาการที่สิ่งทั้งหลายสัมพันธ์เป็นเหตุปัจจัยต่อกันอย่างเป็นกระแส ซึ่งมีองค์ประกอบ ๑๒ ประการ ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องสัมพันธ์กัน หมุนเวียนเป็นวงจร**

องค์ประกอบทั้ง ๑๒ ประการในปฏิจลสมุปบาทนี้ หมุนเวียนเป็นวัฏฏะหรือวงจร ไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่มีจุดจบ ไม่มีเบื้องต้นเบื้องปลาย

ความหมายอย่างง่ายขององค์ประกอบทั้ง ๑๒ ประการ มีดังต่อไปนี้

๑. อวิชา = ความไม่รู้ไม่เห็นตามความเป็นจริง ความไม่รู้เท่าทันตามสภาวะ ความหลงผิดว่ามีตัวตน ความไม่รู้ที่แฝงอยู่กับความเชื่อถือต่าง ๆ ภาวะขาดปัญญา

๒. สังขาร = เจตจำนง คิดปรุงแต่งวิธีการ และการกระทำ การแสดงเจตนาออกเป็นการกระทำ

๓. วิญญาณ = การรู้ต่ออารมณ์ต่าง ๆ คือ เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส รู้สัมผัสสภาวะ รู้ต่ออารมณ์ที่มีใจ

๔. นามรูป = ความมีอยู่ของรูปธรรมและนามธรรมในความรับรู้ของบุคคล
ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายและจิตใจที่เจริญหรือเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพจิต

๕. สภาตนะ = ภาวะที่อายตนะที่เกี่ยวข้องกับปฏิบัติหน้าที่โดยสอดคล้องกับ
สถานการณ์นั้น ๆ

๖. ผัสสะ = การเชื่อมต่อกับความรู้กับโลกภายนอก การรับรู้อารมณ์หรือ
ประสบการณ์ต่าง ๆ

๗. เวทนา = ความรู้สึกสุขสบาย ถูกใจ หรือทุกข์ ไม่สบาย หรือเฉย ๆ ไม่
สุขไม่ทุกข์

๘. ตัณหา = ความอยากให้ตัวตนที่หลงว่าฉันนั้นได้ เป็น หรือไม่เป็นต่าง ๆ
อยากได้ อยากเอา อยากเป็น

๙. อุปาทาน = ความยึดถือผูกตัวตนในความหลงผิดนั้นไว้กับสิ่งต่าง ๆ
ความยึดติดถือมั่นในเวทนาที่ชอบหรือชัง การติดค่าถือความสำคัญของภาวะและสิ่ง
ต่าง ๆ ในแนวทางที่เสริมหรือสนองตัณหาของตน

๑๐. ภพ = เจตจำนงที่จะกระทำการเพื่อให้ได้มาและให้เป็นไปตามความยึด
มั่นถือมั่นนั้นแสดงออกเพื่อสนองตัณหาและอุปาทาน

๑๑. ขาติ = การเกิดความตระหนักในตัวตนว่าอยู่หรือไม่ได้อยู่ในภาวะชีวิต
นั้น ๆ มีหรือไม่ได้มี เป็นหรือไม่ได้เป็นอย่างนั้น ๆ

๑๒. ขรา-มรณะ = ความเสื่อมโทรม และแตกดับ แห่งกระบวนการของชีวิต
นั้น

คำสรุปของปฏิจจสมุปบาทคือ กองทุกข์ทั้งปวงจึงเกิดมีด้วยอาการในองค์
ประกอบ ๑๒ ประการดังกล่าวข้างต้นนั่นเอง

เมื่อนำหลักปฏิจจสมุปบาทมาพิจารณาตัวละครในเรื่องบทธนทศนวก พบว่า
ตัวละครประสบทุกข์ด้วยเหตุและปัจจัยที่สัมพันธ์กัน อีกทั้งทุกข์ที่ตัวละครแต่ละตัว
ประสบยังเป็นเหตุและปัจจัยที่ขยายทุกข์ไปสู่ตัวละครตัวอื่นในเรื่องด้วย หากแต่การ
นำหลักปฏิจจสมุปบาทไปใช้ในการวิเคราะห์นี้อาจไม่ได้นำไปใช้ครบทั้ง ๑๒ ประการ
ขึ้นอยู่กับลักษณะพฤติกรรมและเหตุปัจจัยพฤติกรรมที่มีลักษณะเด่นซึ่งสอดคล้องกับ
หลักปฏิจจสมุปบาท ดังรายละเอียดต่อไปนี้

เรื่อง **สังข์ทอง**

นางจันทา ผู้เป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ อันเนื่องมาจาก อริชชา ความที่ไม่รับรู้ความจริงตามที่เป็นจริง และหลงผิดว่าสิ่งที่ยึดถืออันมีตัวตน นางจันทาอิจฉาริษยาที่ทำวศวิมลลักมเหสีจันทเทวี และอิจฉาที่นางจะมีโอรสเป็นพระกุมารที่จะได้ครองเมืองต่อไป นางไม่ได้มีตำแหน่งมเหสี นางไม่ยอมรับความจริงในข้อนี้ หลงผิดว่านางสามารถเปลี่ยนแปลงความจริงให้นางจันทเทวีไม่มีลูกเป็นโอรสได้ และหลงผิดว่าตำแหน่งมเหสีนั้นอาจเป็นของนางได้

อริชชา จึงก่อให้เกิด **ตณหา** คือต้องการกำจัดนางจันทเทวีไปจากพระราชวังอยากได้ตำแหน่งมเหสี

ตณหา จึงก่อให้เกิด **อุปาทาน** ยึดถือผูกใจกับความอิจฉาริษยานางจันทเทวีและพระโอรส

อุปาทาน จึงก่อให้เกิด **เวทนา** คือความรู้สึกเป็นทุกข์ ไม่สบายกายไม่สบายใจ นางจันทานั้นมีแต่ความทุกข์กายทุกข์ใจในขณะที่มีจิตริษยา

เวทนา จึงก่อให้เกิด **สังขาร** และ **ภพ** คือคิดกระทำเพื่อให้ความทุกข์หายไป แต่เป็นการกระทำที่มีเบื้องต้นมาจากอริชชา การกระทำนั้นจึงส่งผลให้เกิดทุกข์สืบเนื่องและขยายตัวต่อไป

นางจันทาคิดอิจฉาริษยานางจันทเทวีและพระโอรส เมื่อนางจันทาคลอดลูกเป็นหอยสังข์นางจึงจ้างไพร่ให้ทำนายว่าเหตุการณ์ครั้งนี้เป็นกาลิจะทำให้บ้านเมืองเดือดร้อน ต้องขับนางออกจากเมือง ต่อมาเมื่อนางไม่ได้ตำแหน่งมเหสีนางก็ทำเสน่ห์ยุงให้ทำวศวิมลถ่วงน้ำพระสังข์

การกระทำของนางจันทาเป็นการกระทำที่มีอริชชาครอบงำ ทำให้ขาดสติพิจารณาไตร่ตรองว่าการกระทำของตนจะก่อความทุกข์แก่ใครบ้าง เป็นการกระทำที่ขาดความเมตตาต่อผู้อื่นอย่างยิ่งที่สุด โดยเฉพาะคนที่ตนคิดทำร้ายนั้นเป็นเด็กที่ยังไม่รู้ประสา การกระทำของนางทำให้ทำวศวิมลต้องพลัดพรากจากนางจันทเทวีและพระโอรส ทำให้นางจันทเทวีต้องพลัดพรากจากพระสังข์ และสุดท้ายการกระทำของนางก็ไม่อาจสร้างสุขให้แก่นางได้ นางต้องประสบทุกข์จากการกระทำของตนในที่สุด

ต้นเหตุที่เกิดจากอวิชชาของนางจันทานัน เป็นตัวคอยบังคับบัญชาพฤติกรรมทั้งหลายของนางจันทาให้เป็นไปตามอำนาจของมัน หล่อหลอมบุคลิกภาพและมีบทบาทสำคัญในการชี้ชะตากรรมของตน เป็นเหตุที่มาแห่งทุกข์ของนางจันทา และขยายตัวออกไปสร้างทุกข์แก่ผู้อื่น คือท้าวยศวิมล นางจันทเทวี พระสังข์ ผู้ต้องรับทุกข์จากความยึดมั่นในสิ่งที่ไม่เป็นตัวตน และไม่มีอยู่จริง แต่ไปเข้าใจว่ามันมีอยู่จริงของนางจันทา

ท้าวสามนต์ ผู้เป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ อันเนื่องมาจาก อวิชชา ความไม่รับรู้ความจริงตามที่เป็นจริง และหลงผิดว่าสิ่งที่ยึดถือนั้นมีตัวตน ท้าวสามนต์ยึดติดอยู่กับรูปลักษณ์ภายนอกที่สวยงามและคู่มือของมนุษย์ เมื่อนางจรณาเลือกเจ้าเงาะที่รูปร่างอัปลักษณ์มาเป็นคู่จึงเกิดความอับอายจากความหลงผิดของตน

อวิชชา จึงก่อให้เกิด **ตัณหา** คือต้องการกำจัดเจ้าเงาะอันเป็นตัวแทนความอัปลักษณ์ให้พ้นไปจากชีวิตตน

ตัณหา จึงก่อให้เกิด **อุปาทาน** ยึดถือผูกใจกับความสวยงามของรูปลักษณ์ของมนุษย์

อุปาทาน จึงก่อให้เกิด **เวทนา** คือความรู้สึกเป็นทุกข์ ไม่สบายกายไม่สบายใจ ท้าวสามนต์รู้สึกอับอายที่มีลูกเขยรูปร่างอัปลักษณ์

เวทนา จึงก่อให้เกิด **สังขาร** และ **ภพ** คือคิดกระทำให้เพื่อความทุกข์หายไป แต่เป็นการกระทำที่มีเบื้องต้นมาจากอวิชชา การกระทำนั้นจึงส่งผลให้เกิดทุกข์สืบเนื่องและขยายตัวต่อไป

ท้าวสามนต์คิดกำจัดเจ้าเงาะในเบื้องต้นด้วยการให้ไปอยู่กระท่อมปลายนา ทำให้นางจรณาได้รับความทุกข์กายทุกข์ใจในเบื้องต้น ต่อมาคิดแผนให้ลูกเขยทั้งหมดไปหาเนื้อหาลา หากหาไม่ได้จะประหารชีวิต ทำให้นางจรณาทุกข์ใจด้วยความวิตกกังวลว่าเจ้าเงาะจะถูกประหาร ซึ่งการกระทำดังกล่าวก็ไม่ได้สำเร็จตามที่ตนต้องการ เป็นการกระทำที่ขาดสติพิจารณาไตร่ตรองว่าได้ส่งผลให้ลูกสาวของตนคือนางจรณาต้องทุกข์ใจหรือไม่ เป็นการยึดทุกข์ของตนเองที่ต้องอับอายขยหน้าเป็นใหญ่กว่าทุกข์ของผู้อื่น

เรื่อง คาวี

ท้าวสันนุราช ผู้เป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ อันเนื่องมาจาก **อวิชา** ความที่ไม่รับรู้ความจริงตามที่เป็นจริง และหลงผิดว่าสิ่งที่ยึดถือนั้นมีตัวตน ท้าวสันนุราชหลงรักนางจันท์สุดา โดยไม่ยอมรับความจริงว่าตนนั้นแก่มากแล้ว และนางจันท์สุดาก็มีสามีแล้ว อีกทั้งนางไม่ได้รักท้าวสันนุราชเลย

อวิชา จึงก่อให้เกิด **ตัณหา** คือต้องการได้ตัวนางมา ซึ่งจัดเป็น กามตัณหา คือความอยากได้สิ่งสำหรับสนองความต้องการทางประสาททั้ง ๕

ตัณหา จึงก่อให้เกิด **อุปาทาน** ยึดถือผูกใจกับการรักนางและต้องการได้ตัวนางจันท์สุดามา **อุปาทาน** จึงก่อให้เกิด **เวทนา** คือความรู้สึกเป็นทุกข์ ไม่สบายกาย ไม่สบายใจทุกข์อยู่กับการผูกใจยึดติดอยู่กับการหลงรักนางจันท์สุดาและไม่ยอมรับความจริงเกี่ยวกับจันท์สุดา

เวทนา จึงก่อให้เกิด **สังขาร** และ **ภพ** คือคิดกระทำเพื่อความทุกข์หายไป แต่เป็นการกระทำที่มีเบื้องต้นมาจากอวิชา การกระทำนั้นจึงส่งผลให้เกิดทุกข์สืบเนื่องและขยายตัวต่อไป ท้าวสันนุราชให้ยายเฒ่าตัดประสาทไปวางแผนลวงพานางจันท์สุดามา ยายเฒ่าวางแผนเผาพระขรค์ของคาวีสามีนางจันท์สุดา จนคาวีตาย และพานางจันท์สุดามาให้ท้าวสันนุราช ซึ่งทำอย่างไรนางจันท์สุดาก็ไม่มีใจให้และไม่ยอมเป็นเมียง่าย ๆ ท้าวสันนุราชทำเสน่ห์ก็ไม่ได้ผล ในที่สุดก็ถูกหลอขยที่ปลอมตัวเป็นดาบสหลอกให้ขบตัวในกองไฟจนตาย การกระทำของท้าวสันนุราชที่มีอวิชา ตัณหา และอุปาทานเป็นตัวนำนอกจากขยายผลทุกข์ไปสู่คาวีและนางจันท์สุดาแล้วทุกข์นั้นได้ย้อนกลับมาหาตนจนตายในที่สุด

ตัวละครที่ยกตัวอย่างมาทั้งหมดนี้ว่าเวียนอยู่ในวงจรปฏิจสมุปบาท อันมีเหตุแห่งทุกข์จากเรื่องเดียวกันคือ อวิชา หรือความหลงผิดจนเกิด ตัณหา อุปาทาน อันเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์จนเกิด สังขาร และภพ อันเป็นการกระทำที่ไม่ใช้สติและปัญญาในการแก้ไขปัญหาแห่งทุกข์อย่างถูกต้องเหมาะสม ทุกข์ที่ประสบจึงทบทวีทั้งแก่ตนเอง และโยงโยไปสู่อชีวิตผู้อื่นจนเกิดเป็นทุกข์ขึ้น ซึ่งเท่ากับเป็นกรรมอันเกิดจากการกระทำที่มีต้นเหตุจากอวิชา วงจรแห่งทุกข์จึงหมุนวนอยู่รอบ ๆ ชีวิตตัวละครเฉกเช่นเดียวกับมนุษย์

จากในเรื่อง หากตัวละครเพียงแค่มิเมตตาต่อกัน ไม่หลงยึดติดกับสิ่งที่ไม่มีอยู่จริง ใช้สติไตร่ตรองจนเกิดปัญญาในการแก้ไขปัญหาที่ถูกทำนองคลองธรรม ทุกข์คงไม่เกิดหนูนวนเป็นวงจระอย่างไม่สิ้นสุดเป็นแน่ ดังนั้นเมื่ออธิบายเหตุแห่งทุกข์ของตัวละครในบทละครนอกด้วยหลักปฏิจสนุปบาท ทำให้เราเห็นความทุกข์ในทุกชีวิตว่ามีเหตุปัจจัยเดียวกัน ในขณะที่เดียวกันหากไม่ต้องการทุกข์เช่นที่ตัวละครประสบ จึงควรพิจารณาเหตุปัจจัยเหล่านั้นอย่างรู้เท่าทันเพื่อขจัดทุกข์ไปจากชีวิตด้วยหนทางที่ถูกต้อง บทละครนอก ๒ เรื่องนี้ จึงมีคุณค่าในฐานะเป็นแนวทางหนึ่งในการชี้ทางขจัดทุกข์แก่ชีวิตนั่นเอง

๓. หนทางพ้นทุกข์

หลักอริยสัจ ๔ ที่กล่าวถึง การดับทุกข์ไว้ในหลัก นิโรธ และมรรค ว่า

นิโรธ แปลว่า ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่กำจัดตัณหาได้ ไม่กระวนกระวายเบื่อหน่าย หวาดกลัว ไม่รู้สึกคับข้องหรือติดขัดอย่างใด รู้สึกหลุดพ้นเป็นอิสระ ประสบความสุขสงบขั้นสูง หรือ นิพพาน เปรียบเสมือนหายจากโรค

มรรค แปลว่า ทางที่นำไปสู่ความดับทุกข์ มรรคนี้มีองค์ ๘ ประการ ที่เรียกว่า ทางอันประเสริฐ หรือเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา เพราะเป็นทางสายกลางเปรียบเสมือนเป็นยารักษาโรค

(พระเทพเวที : ๘๙๗)

บทละครนอก เรื่อง สังข์ทอง และคาวี มิได้นำเสนอหลักการดับทุกข์ที่ตรงกับหลักอริยสัจ ๔ ที่ว่าด้วยนิโรธ และมรรค ดังที่ให้ความหมายไว้ข้างต้น เนื่องจากวรรณคดีเรื่องนี้นำเสนอเรื่องราวของมนุษย์ที่เวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสาร ทางแห่งความดับทุกข์ที่ผู้แตงนำเสนอจึงมิใช่ทางไปสู่ความหลุดพ้นอันเป็นอิสระที่พุทธศาสนาได้กล่าวไว้ แต่กวีได้นำหลักการนี้ไปประยุกต์ให้สอดคล้องกับลักษณะการดำเนินชีวิตของตัวละคร ด้วยการให้ตัวละครกระทำความดีต่าง ๆ เช่น ใช้ความอดมานะพยายาม ใช้ความซื่อสัตย์ เป็นต้น เพื่อเอาชนะความทุกข์ และพ้นไปจากทุกข์ได้ในที่สุด

๓.๑ การพันทุกข์ด้วยความมานะพยายาม

การที่ตัวละครต้องประสบทุกข์ทำให้พลัดพรากจากกันได้เปิดโอกาสให้ตัวละครได้แสดงความมานะพยายามในการต่อสู้กับอุปสรรคที่เข้ามาในชีวิตเพื่อพิสูจน์ความมุ่งมั่น และมั่นคงในจิตใจที่ไม่ย่อท้อต่อความทุกข์ทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นความมุ่งมั่นที่จะกระทำดีเพื่อเอาชนะศัตรูด้วยหนทางสันติ การออกติดตามหานางอันเป็นที่รักให้ได้กลับมาครองคู่ ดังตัวอย่าง

เรื่อง คาวี

เมื่อหลวิชัยช่วยเหลือคาวีให้รอดพ้นจากความตายแล้ว ทั้งสองก็เดินทางออกตามหานางจันทร์สุดา ด้วยความมานะพยายาม และด้วยความมุ่งมั่นในรักที่คาวีมีต่อนางจันทร์สุดา จนได้พบนาง และครองรักกันในที่สุด

ตัวอย่างเรื่องนี้แสดงให้เห็นความมั่นคงในความรักและความกล้าหาญที่จะเผชิญอุปสรรคเพื่อความสำเร็จในการติดตามหานางอันเป็นที่รัก ยังแสดงให้เห็นความเชื่อและศรัทธาในคุณธรรม ความดีงาม อันจะส่งผลให้ความดีงามนั้นตอบแทนมาสู่ตนด้วย

ดังนั้น บทละครนอก เรื่อง คาวี นี้จึงนำเสนอหนทางการหลุดพ้นไปจากทุกข์ด้วยการให้มนุษย์นั้นใช้ความมุ่งมั่นในสิ่งที่ตนจะทำ ใช้ความอดทนมานะพยายามเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ

๓.๒ การพันทุกข์ด้วยความซื่อสัตย์

ความซื่อสัตย์เป็นคุณธรรมอันสำคัญประการหนึ่งที่มนุษย์พึงมีไว้สำหรับตน ในบทละครนอก ตัวละครฝ่ายดีเป็นตัวละครที่มีคุณธรรมหลายประการคุณธรรมที่โดดเด่นและช่วยให้รอดพ้นอุปสรรคมาได้คือ คุณธรรมความซื่อสัตย์ ดังตัวอย่าง

เรื่อง คาวี

นางจันทร์สุดา ถูกขายเฒ่าหัดประสาทพามาให้ท้าวสินธุราช ในขณะที่นางคิดว่าคาวีตายแล้ว แต่ด้วยความซื่อสัตย์ที่นางมีต่อสามีนางจึงไม่ยินยอมเป็นเมียท้าว

สันนุราช และไม่ว่าท้าวสันนุราชจะกระทำด้วยวิธีใดก็ตามอันตรายนางไม่ได้ แม้แต่ให้หมอมาทาเสน่ห์ นางก็ยังไม่หลงใยมนต์เสน่ห์นั้นเป็นเพราะความซื่อสัตย์และมั่นคงของนางที่มีต่อคารี และในที่สุดนางก็เอาชนะอุปสรรคจนพบคารีและได้ครองรักกันในที่สุดแนวทางหนึ่งในการพันทุกข์ที่บทธละครนอก เรื่อง สังข์ทอง และคารี ได้นำเสนอคือการมีคุณธรรมความซื่อสัตย์ ซึ่งเป็นคุณธรรมที่ทำให้มนุษย์เป็นผู้มีความดีความงามสำหรับชีวิต และผลของความซื่อสัตย์จะทำให้เราได้รับผลตอบแทนที่ดีเช่นกัน

๓.๓ การพันทุกข์ด้วยการให้อภัย

ตัวละครฝ่ายดีในบทธละครนอกนั้นเมื่อได้เอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ มาได้กรณีที่ถูกใส่ร้ายป้ายสีก็มีการเฉลยความจริงในที่สุด จับคู่ได้ แต่ก็ไม่หลงโทษศัตรูยกเว้นเรื่อง คารี นอกนั้นตัวละครฝ่ายดีมักให้อภัยการทำผิดคิดร้ายของตัวละครฝ่ายร้ายที่เคยมีต่อตนไม่ว่าความผิดนั้นจะร้ายแรงเพียงใดก็ตาม ดังตัวอย่าง

เรื่อง **สังข์ทอง** พระสังข์ไม่โกรธท้าวยศวิมลบิดาที่ขับไล่ตนกับนางจันทเทวีแม่ของตนออกจากวัง

การให้อภัยจึงเป็นคุณธรรมที่ทำให้หลุดพ้นจากความอาฆาตพยาบาทและไม่ทำให้วงจรทุกข์หมุนวนต่อไปอีกไม่จบไม่สิ้น เป็นหนทางดับทุกข์ที่สอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุดในทางพุทธศาสนามากที่สุด

สรุป

การศึกษาเรื่องทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ และทางพ้นทุกข์ตามแนวคิดพุทธศาสนา ระดับโลกียะบทธละครนอก เรื่อง สังข์ทอง และคารีได้นำเสนอทุกข์ ทั้งทุกข์กายทุกข์ใจ และทุกข์กายที่เกิดพร้อมกับทุกข์ใจ ซึ่งมีเหตุแห่งทุกข์มาจากการที่ต้องพลัดพรากจากกัน จากการกระทำของมนุษย์ ซึ่งวิเคราะห์ตามหลักปฏิจสมุปบาทพบว่ามนุษย์ที่ก่อทุกข์แก่ผู้อื่นนั้น เกิดจากอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน เป็นตัวทำให้เกิดเวทนาสังขาร และภพ คือการคิดและกระทำการอันไม่ดีต่อผู้อื่น ตัวละครที่ก่อทุกข์แก่ผู้อื่นนั้นเวียนว่ายอยู่ในวงจรแห่งทุกข์ทั้งก่อทุกข์แก่ตนเองและขยายขอบเขตของทุกข์ไปยังผู้อื่นด้วย หนทางพ้นทุกข์ที่บทธละครนอก เรื่อง สังข์ทอง และคารี นำเสนอคือการพ้นทุกข์ด้วยความมานะพยายาม ด้วยความซื่อสัตย์ ด้วยการให้อภัย

จากการที่ผู้เขียนได้ทำวิจัยเรื่อง “ความโศกในปัญญาสชาดก : อารมณ์ สะเทือนใจกับการสอนคติธรรมทางพุทธศาสนา” ซึ่งมีข้อค้นพบว่า ปัญญาสชาดกในฐานะเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาของไทยที่ดำรงความสำคัญมายาวนานเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นอัจฉริยภาพของกวีไทยที่ได้รังสรรค์นิทานพื้นบ้านอันมีเนื้อหาทางโลกให้กลายเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาอันสื่อคติธรรมพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง ผ่านกลวิธีทางวรรณศิลป์ของการสร้างอารมณ์โศกสะเทือนใจอย่างประณีตงดงาม ความโศกเป็นภาวะหนึ่งของการแสดงออกซึ่งความทุกข์ของมนุษย์ ยิ่งทุกข์มากก็ยิ่งเศร้าโศกมาก ดังนั้น บทละครนอก เรื่องสังข์ทอง และคาวี ที่แม้จะเปลี่ยนรูปแบบจากวรรณคดีชาดกที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อสอนคติธรรมทางพุทธศาสนามาเป็นบทละครนอก ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่านเป็นสำคัญ แต่แนวคิดพุทธศาสนาเรื่องทุกข์ ยังเป็นแนวคิดสำคัญของเรื่อง ซึ่งเป็นแนวคิดที่พยายามสื่อให้ผู้อ่านเข้าใจว่าทุกข์คืออะไร เหตุแห่งทุกข์เกิดได้อย่างไร และได้แนะนำเสนอวิธีขจัดทุกข์ไว้ด้วย

การนำเสนอเรื่องทุกข์มิได้มุ่งสร้างความมหัศจรรย์หรือเพลิดเพลินแก่ผู้อ่านโดยตรง แต่มุ่งหมายให้มนุษย์เข้าใจในสังขธรรมหรือความจริงของชีวิต ซึ่งเป็นการสร้างความมหัศจรรย์หรือเพลิดเพลินแก่ผู้อ่านโดยอ้อม ความคิดดังกล่าวสอดคล้องกับทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล ที่กล่าวว่า เมื่อมนุษย์รับรู้ทุกข์โศกของตัวละครที่เท่ากับมนุษย์ได้ชำระจิตของตน และรู้สึกตระหนักในหายนะแห่งชีวิต และรับรู้ในชะตากรรมที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ไม่ว่าตัวละครจะเป็นใครก็ตาม เรื่องราวโศกนาฏกรรมในวรรณคดีจึงยกระดับจิตใจผู้ดูหรือผู้อ่านได้ ในที่นี้มีได้หมายความว่า ผู้อ่านมีความสุขในขณะที่รับรู้เรื่องราวความทุกข์ของผู้อื่น แต่หมายถึง ผู้อ่านเห็นความทุกข์หรือการประสบเคราะห์กรรมของตัวละคร เมื่อผู้อ่านเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ตัวละครกำลังเผชิญแล้วสามารถตอบตนเองได้ว่า หากตัวละครใช้ความพยายามในการเอาชนะความทุกข์โศกผู้อ่านจะชื่นชมในวีรกรรมนั้น และเกิดความศรัทธาต่อความกล้าหาญ แต่หากตัวละครยอมแพ้ต่อความทุกข์โศก ผู้อ่านจะเกิดความสลดสังเวชในเคราะห์กรรมของตัวละครและเรียนรู้ว่าหากต้องการรอดพ้นจากเคราะห์กรรมที่เผชิญอยู่ ไม่ควรกระทำเช่นที่ตัวละครทำ ประสบการณ์ที่ผู้เขียนสร้างให้แก่ผู้อ่านผ่านเรื่องราววรรณกรรม สร้างอารมณ์สะเทือนใจให้เกิดขึ้นและนำพาผู้อ่านไปสู่อารมณ์ที่สูงสุด แล้วเกิดการปลดปล่อยในที่สุด การปลดปล่อยนี้เกิดขึ้นจากการที่ผู้อ่านพาตัวเองออกไปจากเรื่อง ทำให้

คลายการรับรู้จากเคราะห์กรรมของตัวละคร ความสงสารและความหวาดกลัวได้
ถูกชำระไป ผู้อ่านจึงรู้สึกว่แม้จะถูกจับกุมเข้าไปอยู่ในตาข่ายแห่งความยุ่งเหยิงเพียง
ใด แต่สุดท้ายก็ยังมี การหลุดพ้นและเกิดความสงบอันสูงสุดเสมอ

การนำเสนอแนวคิดเรื่องทุกข์ในบทละครนอกนี้มิได้มุ่งหมายสร้างให้ผู้อ่าน
เกิดความทุกข์ตามไปด้วย แต่มุ่งหมายให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจในทุกข์ และนำพาตนเอง
ไปให้พ้นจากทุกข์ได้อย่างหลากหลายวิธี ซึ่งบทละครนอกนั้นได้รับการสืบทอดแนวคิดพุทธ
ศาสนาเรื่องทุกข์มาจากวรรณคดีชาติดกนั้นเอง

บรรณานุกรม

- กุหลาบ มัลลิกะมาส. **วรรณคดีวิจารณ์**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๔.
คณาจารย์คณะอักษรศาสตร์. **วรรณคดีทัศน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : โครงการ
เผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
เจตนา นาควัชระ. **ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี**. กรุงเทพฯ : ดวงกมล, ๒๕๒๑.
เทวัญกานต์ มุ่งปั้นกลาง. **กามนิทัศน์ : กลวิธีการนำเสนอเกี่ยวกับแนวคิดทางพุทธศาสนา**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชา
ภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
เบญจวรรณ นัทรเนตร. **พระราชนิพนธ์บทละครนอกในรัชกาลที่ ๒ : การศึกษาใน
เชิงวิจารณ์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘.
บุญเหลือ เทพยสุวรรณ. **วิเคราะห์วรรณคดีไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ :
ศยาม, ๒๕๔๓.
ประคอง นิมมานเหมินท์. **นิทานพื้นบ้านศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : ศูนย์
คดีชนวิทยา และภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
ปัญญา บริสุทธิ์. **วิเคราะห์วรรณคดีไทยโดยประเภท**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ :
ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒.
พรรณี บุตรบำรุง. **พุทธปรัชญาในนวนิยายของ แอร์มัน เฮสเส**. วิทยานิพนธ์ปริญญา
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต หน่วยวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพฯ :
ธรรมสภา, ๒๕๔๘.
..... **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐.
กรุงเทพฯ : บริษัท เอส อาร์ พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖.
พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ. **ลักษณะขัดแย้งและความขัดแย้งในพระราชนิพนธ์บทละคร
นอกในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย**. วิทยานิพนธ์ ปริญญา
การศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร, ๒๕๒๓.

พุทธทาสภิกขุ. **คู่มือดับทุกข์ ฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ม.ป.ป. .

พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. **บทละครนอก**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาคาร, ๒๕๔๕.

ยุรฉัตร บุญสนิท. **พระราชนิพนธ์บทละครนอกในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย : การวิเคราะห์ในด้านระบบครอบครัวและการสมรส**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

วัฒนา มูลเมืองแสน. **นวนิยายอิงพุทธศาสนาของไทยในฐานะวรรณกรรมคำสอนร่วมสมัย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

วิทย์ ศิวะศรียานนท์. **วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๑.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมฺมโร). **มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๓๙.

อัญชลี นิ่มสอาด. **การวิเคราะห์ความหมายแฝงในบทละครนอกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๗.

อัลภา อัลภาชม์. **พุทธปรัชญาเรื่อง กรรม ในนวนิยายกฤษณา อโศกสิน**. วิทยานิพนธ์ปริญญา อักษรศาสตรมหาบัณฑิต หน่วยวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.